

Qaraqalpaq poeziyasından HACİNİYAZ ŞEİRLƏRİNDƏN SEÇMƏLƏR

Haciniyazın seçilmiş əsərləri Qaraqalpaqda bir neçə dəfə nəşr olunmuşdur. 1994-cü ildəki nəşr Haciniyazın 170-illik yubileyi münasibətilə həyat keçirilmişdir. 2014-cü ildə isə Haciniyazın 190 illik yubileyinə həsr olunan "Seçilmiş əsərlər" işıq üzü görmüşdür. Keçmiş illərin biza gətirdiyi soruqlardan müəyyənləşdirmək olur ki, Haciniyaz 1824-cü ildə Aral dənizinin ətraflarında Konrat bəyliyinə "Yetim özək" elatının yaşadığı Kiyat – Aşamaylı aulunda, indiki Muynak rayonunun "Qamış leget" adlı yerdə ruhani ailəsində doğulmuşdur. Haciniyaz Xocamurad isən mədrəsəsində oxumağa başladıqdan sonra Yelmurad axund mədrəsəsində təhsilini davam etdirmiş, bundan sonra gələcək şair Xivədəki Kutlimurad və Şirqazi xan mədrəsələrində tam kamil təhsilə yiyələnmişdir. Burada o, təhsil aldığı illərdə Firdovsi, Sədi, Nəvət, Füzuli və başqa bu kimi sənətkarların əsərlərini öyrənməklə yanaşı, həm də müsəlman dünyasının dini və dünyəvi əsərləri ilə yaxından tanış olmuşdur. Nümunə üçün onu demək kifayətdir ki, Haciniyaz hələ on altı yaşında olarkən Nəvaninin "Divanı"nın üzünü çıxarmışdır. Eyni zamanda qeyd edək ki, onun katiblik bacarığı Şorq poeziyası klassiklərinin əsərlərinə verdiyi böyük dəyərə bağlı idi. Bundan başqa, Haciniyaz Orta Asiya xalqlarının, o cümlədən qaraqalpaqlara ruhi baxımdan yaxın olan türkmen Məhdümqulun əsərlərini də mütaliə edib, dərinlən öyrənmişdir.

Əsərlərini Ziyar taxəllüsü ilə yazan Haciniyazın şeirləri, hər şeydən öncə, öz mövzu, janr, forma, üslub özəlliyi nöqtəy-nəzərdən, qeyri-adi obrazlar sistemi yaratmaq baxımından, süjet motivlərini oxarlaya bilmək sahəsində qaraqalpaq milli ədəbiyyatında özünə öncül mövqə qazanmış qəzəl, müxtəmməs, məsnəvi, mürəbbə, rübai, ayts, aforizm, satirik-yumoristik poeziya, öyüd-nəsihət, gözəlləri tərif edən nəğmələr yaratmaqla xalq ruhunun tərənnümcüsü kimi çıxış etmişdir. Haciniyazın əsərlərinin ən fərqli və özəl xüsusiyyəti onun yaradıcılıq mənasının orijinallığını formalaşdırmasıdır. Maraqlıdır ki, şairin yazıb-yaratdığı dövrlərdə Orta Asiya və Qafqaz dağlarının əsərlərində, Qazaxıstanda, Edil-Yaik çayları ətrafında yaşayan türk xalqları arasında Haciniyazın "Ellərim vardı", "Çıxdı can", "Öz Mənəşlə ayts" və digər mövzulu əsərləri olduqca geniş yayılmışdır. Onu da qeyd edək ki, bu böyük ədibin yaradıcılığı ilə bağlı bir sıra namizədlik dissertasiyaları yazılmış, monoqrafik araşdırmalar işıq üzü görmüş, proses bu gün də davam etdirilməkdədir.

Məlum olduğu kimi, XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında M.Şirvani, Şakir, Q.Təbrizi, Hamidi, M.V. Vidadi və M.P. Vaqif kimi sənətkarlar, taxminən eyni dövrdə türkmen ədəbiyyatında M.Qalibi, Şeydai, A.Şəbənə, Q.Mağrubi, Məhdümqulu və digər şairlər yaşayıb yaratmış, bundan bir qədər sonrakı dövrlərdə (XIX əsrdə) qaraqalpaq ədəbiyyatı nümayəndələri Günxoca, Haciniyaz, Berdağ və Ataş şair kimi söz ustaları isə doğma poeziyanın inkişafında əvəzsiz rol oynamışlar.

Bu günə qədər Azərbaycan mütərcimlərinin qaraqalpaq ədəbiyyatına mürcəti heç də ürək açan olmamışdır. Yalnız J. Amirzəyevin və İ. Yusupovun hər birinin iki şeiri dilimizə çevrilmişdir. Haciniyazın poetik yaradıcılığı kifayət qədər yetkin olub, qaraqalpaq ədəbiyyatında önəmli mövqədə durduğundan, onun əsərlərini Azərbaycan oxucusuna çatdırılmasını zəruri saydıq. Bu məqsədlə, biz şairin ədəbi irsinin öyrənilməsinə xeyli zaman sərf etdikdən sonra onun yaratdığı görülmüş nümunələri ortaya qoyduq. Tərcümə zamanı biz, şairin əsərlərində yer almış keçmiş dövrün atmosferini bütün adekvatlığı ilə yaratmağa səy göstərdik. Burada, bir tərəfdən, Azərbaycan oxucusunun hissənə və zövqünə estetik təsiri ön plana çıxarmağı məqsəl hesab etdik, diər tərəfdən, biz tərcümə prosesində Haciniyazın qulu yox, onun poeziyada rəqibi kimi çıxış etməyi düşündük. Haciniyazdan etdiyimiz tərcümələrdən bir neçəsini tələkkar Azərbaycan oxucularının və təhqidçilərinin diqqətinə təqdim edirik.

Xivali qız

Ağabəylər, bir qız gördüm,
Əslin sorsan-xivəli qız.
Ağ üzü ay tək münəvvər,
Hüsnü-camalı, ağılı qız.

Köksündə var bir cüt narı,
Bilməm özü kimin yarı,
Boynunda altın tumarı,
Olduğundan bahalı qız.

Çolpan ulduz, dan da atar,
Söhbəti ələmi tutar,
Nəm bilmərəm kimə baxar,
Qara qaşlı xivəli qız.

Sanki özü dan ulduzu,
Canlar alar qara gözü,
Yaddan çıxmaz dəyən sözü,
Ləqəbi də xivəli qız.

Könlüm mənim

Ağa bəylər, yetim könlüm,
Açılmaz dumana bənzər.
Tək başımdakı həsrətüm,
Girdəbli ümmana bənzər.

Ömrümün qəstri yıxılıb,
İqbal kasası tökülüb,
Xətsiz, qələmsiz çəkilib,
Bir acəb dəhana bənzər.

Dərdimin yox heç davası,
Pozuldu könlüm havası,
Ümid var könlüm dünyası,
Şövkətsiz dövrəna bənzər.

Arzular güzgüsü sınıb,
Sular əbəs axıb dolub,
Ellərimə bayquş qonub,
Bir köçkün əyana bənzər.

Aşiq – yarsız, bülbül – gülsüz,
Ceyran – çölsüz, sona – gölsüz,
Ziyar deyər elsiz, yurdsuz,
Tənha bir dehqana bənzər.

Düşər

Ağalar, yarın tərifini,
Zülfü yanağına düşər.
Yanağına düzsə Mərcan,
O xal buxağına düşər.

Bu cahana düşmüş yulu,
Əlfı, ədəbi, ərkanı,
Sallananda siyah zülfü,
Yarın qucağına düşər.

Qolda tilla bilərəkdik,
Qaşı yay, gözü süzükdü,
Çıxarsa altın üzüyü,
Dönüb barınağına düşər.

Səs yaylar eldən-elə,
Sözlər çıxar dildən-dilə,
Pərvaz edib güldən-gülə,
Gedib budacağına düşər.

Yox mənim

Qara gözlü, şirin sözlü dilbərini,
Səndən özgə başqa yarım yox mənim.
Təzə gülüm, mənim məni şəmşad,
Həsrətindən heç qərarım yox mənim.

Səni görsəm, olur mənim könlüm şad,
Cahanın qəmindən oluram azad,
Nəzakət bəbində qamətin şəmşad,
Səndən özgə lütfikarım yox mənim.

Nazlı dilbər, sənənsə vəfalı canım,
Hüsnü görkəminə heyran olanım,
Olsun sənə qurban bu şirin canım,
Səndən özgə başqa yarım yox mənim.

Olur

Qara dağın uca başı,
Qarlı olur, qarsız olur.
Bir qoç igid yad ellərdə,
Məlli olur, məlsiz olur.

Bahar ötüb, gəlsə yazlar,
Sallanarlar sərfınazlar,
Qaqıldaşan quba qazlar,
Göllü olur, gölsüz olur.

Xarəzimdə qaldı yaylar,
Şəkər oldum ahu-vaylar,
Dağ başından axan çaylar,
Səlli olur, səlsiz olur.

Sərgərdan öter çöllərdə
Süxsurlar uçar göllərdə,
Bir qoç igid yad ellərdə,
Dilli olur, dilsiz olur.

Yad ellərdə qoç igidlər,
Ürəyimə salmaz dərddlər,
Boynu qulaqlı köhlənlər,
Yallı olur, yalsız olur.

Arzu – fərman fələk işi,
Durmaz axar gözüm yaşı,
Yad ellərdə yürəgen kişi,
Yollu olur, yolsuz olur.

Kimə deyim arzu-halım,
Könlümdə çox qeyli-qalım,
Hərdən pozulan əhvalım,
Bəlli olur, bəlsiz olur.

Qərib Ziyar gündə ağlar,
Ürəyində çoxdur dağlar,
Rəngbərəng açılan bağlar,
Güllü olur, gülsüz olur.

Bir canan

Gözümə görünüb, bəylər, bir canan,
Şirin canım oda yaxdı da, getdi.
Yalanı yox, bu sözümə sən inan,
Mən hiylə naz edib, baxdı da, getdi.

Tən ortada oldum yuxuda yatıb,
Ədəb-ərkan ilə bizi oyadıb,
Şirin-şəkər olan sözlərin qatıb,
Bir an əylənəmədi, çıxdı da, getdi.

Onu görəndə zaman bağrımi dəlib,
Öldürdü canımdan ümidim üzüb,
Canım oda yaxdı gözələrin süzüb,
Qələm-qaş altından baxdı da, getdi.

Ağlım başdan gedər gördüyüm zaman,
Oyanıb yuxudan görsəm bir canan,
Kipriyi ox kimi, qaşları kaman,
Əziz canım mənədən çıxdı da, getdi.

Siyah-zülfü rəngli, misali gündüz,
Görünür ürəyini yaxardı horgiz,
Leyli, Zöhre kimi ol sahib bənzir,
Badi-soba kimi əsdi də, getdi.

Siyah-zülfü dal-dal, saçları sünbül,
Aşiqlərin edər göz yaşın sel-sel,
Zarlı Zöhre, Sənəm kimi incə bel,
Badi-soba kimi ötdü də, getdi.

Baxışları cəllad, qaşları kələm,
Qoydu sənəmə yüz min dərdd, ələm,
Naz eyləyib şirin dilli ol sənəm,
Məna bir eyham ilə ötdü də, getdi.

Sərəfraz qamətli, sədəf dəhanlı,
Başından ayağa ədəb-ərkanlı,
O da mənim kimi yüz min xəyalli,
Gözəndən qanlı yaşın tökdü də, getdi.

Leyli, Zöhre, Sənəm kimi surəti,
Sanki sərv ağacı-durar qaməti,
"Ah" deyəndə çıxar ağzının möti,
On səkkiz min ələm yaxdı da, getdi.

İzzət-ikram bilər tələb cavabı,
Təzim elətdirər verib salanı,
Qəmzə ilə baxıb alar kələmi,
Tamam hissələrimi yaxdı da, getdi.

Əyninə geyibdi gözəl palıarı,
Başda tirmə, əlindəso dəsmalı,
Aşiq Ziyar onu görəndə zamanı,
İçindən bir ilgim axdı da, getdi.

Bibigül

Xuda duasıyla dünyaya gəldin,
Zövqü-səfa dövrən sürdüün, Bibigül.
Aradın yaxşını, yamanı bildin,
Ağılı kamil, sahib təmiz, Bibigül.

Az keçməmiş düşdün yurdun gözüne,
Tərif oldun şairlərin sözüne,
Bu yalançı fani dünya üzünə,
Yek olaraq özüñ gəldin, Bibigül.

Atan atalıqdı, adın Bibigül,
Zəbənün şirindir, üzürün gül-gül.
Anan Xatirədir, yengəmin Aygül,
Məcnun olub ağlım aldın, Bibigül.

Altın qoşa bilərənkə var dəstində,
Görənlər dayanar payı-pəstində,
Gündə toy-mərəkə olub üstündə,
Səhrada bir şəhri-azim, Bibigül.

Qoşdamğalı, koldaltı sərəfraz,
Gözib gördüm çox ellərdə qısa yaz,
Geydiklərin atlas, rəngbərəng bayaz,
Bənzəməzsən heç bir kəssə, Bibigül.

Dünyada canan çox, üzündə xalı,
Hər bir qızdı huri-pəri iqbalı,
Mətor qızı təzə, məhrəm xivəli,
Münən sənə dəxli xivəli, Bibigül.

Görənlər mast olar, görməyən istər,
Gördüm o anda toruna düşər,
Varlıqların mañıqlar-kenegeşlər
Səndən başqa canan yoxdu, Bibigül.

Özün alim oldun, həm ağlım kamal,
Gözəllər içindəy üzli camal,
Ata mənə ağ mayalı Aycamal,
Aydın arı, sudan duru Bibigül.

Qəzalı bir qala, Orınbor anda,
Ağlım aldı tərifini yazanda,
Qırx min öylü noğay, şəhri Qazanda,
Tapamadmın sən tək qızı, Bibigül.

Yenə dolub-daşdı noğay şəhəri,
Onları məhv etdi urus kəhəri,
Sən verərsən misli sədəf gövhəri,
Dünyaya bir özüñ gəldin, Bibigül.

Sözü şirin-şəkər, ləbində xalı,
Onu görələrin gedər xəyali,
Hər bir mərəkədə qızların xanı,
Dünyada bir özüñ oldun, Bibigül.

Yar dövrəni oldun on dörd yaşında,
Hər kim oynar-gülər tənə düşəndə
eyər Ziyar yar sədəsi başında,
Zamanında ata mindin, Bibigül.

Tərcümə:

Nizami TAĞISOY
(MƏMMƏDOV)

tərcüməçi, tərcüməşünas,
ədəbiyyatşünas-tənqidçi

Şəbnəm MƏMMƏDOVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru